

آثار اجتماعی رفت و آمد به مسجد

ابوالفضل غلامی (کارشناس ارشد الاهیات و معارف)

دین اسلام دینی جامع و کامل همه شئون و ابعاد انسان از جمله شئون اجتماعی را مورد توجه ویژه قرار داده است؛ حتی در حوزه عبادیات که معمولاً حوزه‌ای شخصی و غیراجتماعی قلمداد می‌شود هم به ابعاد اجتماعی در دستورات دینی توجه شده است. در این میان نماز که مهم‌ترین دستور دینی اسلام در زمینه عبادیات است، نه تنها یک امر شخصی تلقی نشده، بلکه تأکید فراوانی بر اهمیت بعد اجتماعی آن در قالب نماز جماعت شده است: «وَ أَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَ ادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ؛ تمام توجه خود را در هر مسجدی که به عبادت می‌پردازید به سوی خدا کنید و او را خالصانه بخوانید»^۱.

پیوند مسجد با طبقه اجتماعی مؤمنان پیوندی وثیق و آشکار است: «إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ أَقَامَ الصَّلَاةَ وَ آتَى الزَّكَاةَ وَ لَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ؛ عبادتگاه و مساجد را تنها کسانی باید آباد کنند که به خدا و روز قیامت ایمان دارند و نماز را به پا داشته، زکات می‌پردازند و جز از خدا نمی‌ترسند. امید است که آنان از ره یافتگان باشند»^۲.

شرکت و مداومت حضور در مسجد آثار و برکات بسیاری در سطح فردی و سطح اجتماعی دارد که در این نوشتار به برخی از جنبه‌های اجتماعی حضور در سطح جامعه اسلامی اشاره می‌شود:

۱. تقویت ساختارهای محکم در زمینه روابط اجتماعی بر اساس معنویت و ایمان

در علم جامعه‌شناسی روابط میان انسان‌ها در سطح جامعه به انواع مختلفی تقسیم می‌شود، از جمله روابط کاری؛ روابط مشارکتی؛ روابط دوستی؛ روابط همسایگی و... سپس درباره نحوه شکل‌گیری و تأثیر و برهم‌کنش این گروه‌ها با هم و با جامعه مطالعه می‌شود. هرچه روابط اجتماعی در سطح جامعه بر بنیانی محکم‌تر، استوار شود و از اصالت و عمق بیشتری برخوردار باشد، به استحکام جامعه و پیشرفت سریع‌تر در دسترسی به اهداف کلی جامعه اسلامی می‌انجامد. قوام یک جامعه سالم به روابط محکم و ساختارهای اجتماعی و نهادهای مدنی آن است.

مسجد به‌عنوان یک مرکز دینی و فرهنگی و یک نهاد مدنی مهم نقش ویژه‌ای در این ساختارهای اجتماعی مستحکم بر اساس روابط ایمانی و الگوی "اخوت اسلامی" دارد؛ رابطه‌ای که بهترین روابط بین فردی در سطح جامعه اسلامی معرفی شده است: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ»^۳ طبیعی است گسترش روحیه برادری و دوستی در فضای مساجد در نهایت به پایداری روابط اجتماعی در سطوح کلان می‌انجامد.

۲. افزایش آگاهی اجتماعی و سیاسی جامعه

جایگاه مسجد در فرهنگ اسلامی صرفاً مکانی برای عبادت نیست، بلکه مکانی خوب برای نوعی تجزیه جمعی و تبادل تجربیات و افزایش آگاهی اجتماعی و سیاسی نیز هست. وقتی به تاریخ صدر اسلام مراجعه می‌کنیم می‌بینیم از زمان پیامبر اکرم(ص) مساجد نه تنها پایگاه عبادی که پایگاهی اجتماعی - سیاسی نیز بوده است. بسیاری از ملاقات‌های پیامبر با سفرا و نمایندگان قبایل در مسجد انجام می‌شده است. همچنین جلسات مشاوره و تصمیم‌گیری درباره مسائل نظامی نیز غالباً در فضای مسجد صورت می‌گرفته است. این اقدام معنادار نوعی پیام درباره روح تعالیم دینی دربردارد. پیام آن این است که تعالیم دینی اسلام تنها شامل ابعاد فردی نیست، بلکه بعد اجتماعی و سیاسی را هم شامل می‌شود. مؤمنان با حضور منظم

در مساجد بهترین زمینه را برای آشنایی هرچه بیشتر با مسائل روز و جریان‌های سیاسی فراهم می‌آورند تا در تصمیم‌گیری‌ها و وظایف‌شان در عرصه جامعه با بصیرت بهتر ظاهر شوند.

۳. افزایش مهارت‌های اجتماعی

شاخصه یک جامعه سالم، افرادی هستند که هم در بعد زندگی فردی، مثل امید به زندگی، سعادت روان، سلامت جسم و... موفق باشند و هم در بُعد اجتماعی از مهارت‌های لازم در تعامل با دیگر افراد جامعه برخوردار باشند. متأسفانه زندگی مدرن امروزی باعث شده افراد ساعات بیشتری از عمر خود را در انزوا سپری کنند. بسیاری از روان‌شناسان و جامعه‌شناسان درباره رواج انزواطلبی به خصوص در میان جوانان هشدار داده‌اند. توصیه کارشناسان این است که نوجوان و جوان به سمت محیط‌های غنی از موفقیت‌های مشارکت اجتماعی سوق داده شود، البته گاهی برخی از این محیط‌ها عوارض منفی هم به دنبال دارد. مسجد بهترین محیط قابل توصیه برای تجربه فعالیت‌های گروهی و مهارت‌های اجتماعی مثبت است.

۴. نزدیک‌تر شدن اقشار مختلف جامعه به یکدیگر

هر جامعه از طبقات مختلف فرهنگی و اقتصادی تشکیل شده است. اصل وجود اختلاف فرهنگی در میان خانواده‌ها و اقشار هم امری طبیعی است؛ اما آنچه نقش اساسی در قوام یک جامعه دارد آن است که علی‌رغم تمام اختلافات عادی و طبیعی، همیشه یک عامل به مثابه نخ تسبیح میان تمام عناصر جامعه عمل می‌کند تا نوعی اتحاد جمعی شکل بگیرد. در هر جامعه اسلامی این عامل وحدت بخش و نخ تسبیح عامل ایمانی است.

این یک واقعیت اصیل و بنیادین است که در رابطه اخوت اسلامی همه برتری‌ها و موقعیت‌های اجتماعی برچیده می‌شود. این ایده‌نال در فضاهایی مانند مراسم حج که تبلور مفهوم رابطه ایمانی بین افراد است، بسیار پررنگ ظاهر می‌شود. مسجد نیز مکانی است که حضور عمیق این مفهوم اصیل اسلامی را می‌توانیم احساس کنیم. در مسجد همه اقشار جامعه حضور می‌یابند و یک امت هم دل در برابر معبود خود سر به سجده می‌سایند. صف اول در مساجد برای طبقه خاصی نیست، بلکه هرکس زودتر خود را به مسجد برساند می‌تواند در صف اول جای گیرد.

۵. حل و فصل بسیاری از ناهنجاری‌های اجتماعی و اختلافات

در سیره اسلامی از زمان پیامبر تا دوره‌های متأخر مساجد محل حل و فصل اختلاف‌ها و حتی امر قضاوت بوده است. حضرت علی (علیه السلام) بسیاری از قضاوت‌های خود را در مسجد کوفه برگزار می‌کردند. در بستر تمدن اسلامی یک سنت قدیمی این است که پس از اختلافات پیش آمده میان برخی افراد جامعه مجلس آشتی و اصلاح امور در مسجد برگزار می‌شده است. با توجه به حرمتی که افراد برای مسجد قائل‌اند معمولاً در فضای مسجد دو طرف از برخی دعاوی خود می‌گذرند و همین مهم‌ترین عامل در اصلاح رابطه و آشتی بین افراد است.

۶. ترویج فرهنگ مشارکت اجتماعی در فعالیت‌های دینی

اهداف متعالی دین اسلام در سطح جامعه نه فقط با تلاش‌های جداگانه فردی که با مشارکت و تعامل افراد مختلف قابل تحقق در سطح جامعه اسلامی است. مسجد پایگاه مناسبی برای تشویق روحیه همکاری و تحقق و تشکیل گروه‌های مردم نهاد (N.G.O) جهت مشارکت در امور و شئون مختلف فعالیت‌های اجتماعی و مخصوصاً فعالیت‌های دینی است. برای نمونه مشارکت در برگزاری مراسم در مناسبت‌ها، مشارکت در کارگروه‌های آموزشی در زمینه معارف دینی، تشکیل

گروه‌های مطالعاتی و برنامه‌های جنبی برای نوجوانان، و تشکیل صندوق‌های مالی جهت امور خیریه، از فعالیت‌های دینی و اجتماعی مهم است که در فضای مسجد انجام می‌گیرند.

۱. اعراف: ۲۹.

۲. توبه: ۱۸.

۳. حجرات: ۱۰.